

Erős Istvánné

EDWARD ELGAR: E-MOLL CSELLÓVERSENY (OP. 85)

A 150 éve született Edward Elgar a kevésbé ismert zeneszerzők közé tartozik hazánkban. Alkotásai ritkábban szerepelnek hangversenyeink programjában, mint francia vagy német kortársaié. Mi lehet ennek az oka? Miért áll tőlünk távolabb az angol zene? A kérdésre Kodály Zoltán a következő választ adja: „A mi nemzedékünk még abban nőtt fel, német mestereitől azt tanulta, hogy Anglia »das Land ohne Musik«. Mikor külföldre tudtunk jutni, nem is mentünk tovább Párizsnál, ahol akkor valóban megújulóban volt a zene, s ahová fróink, festőink is zarándokoltak.

Angol zenéről kevés jó hír került a kontinensre. Pedig akkor már folyamatban volt az angol zene újjászületése, ami a 80-as években kezdődött... Minderről itt nem sokat tudtunk: oda kellett menni, hogy az ember némi fogalmat szerezzen az angol zeneélet múltja és jelene gazdagságáról.” (Angol vokális zene In: Visszatekintés I. 319. o.)

Elgar életében nem volt ismeretlen, elszigetelt alakja Európa zenéi életének. Baráti társaságában találjuk a francia Faure-t és különösen jó kapcsolat fűzte Richard Strauss-hoz. Strauss igen nagyra értékelte Elgar zeneszerzői képességeit és gyakran vezényelte műveit. Nem hagyhatjuk említés nélkül a magyar származású Wagner-karmesterrel, Hans Richterrel létrejött szakmai kapcsolatát sem. Richter – bár neve szorosán kötődik a Ring bemutatóhoz – több zeneszerző számos művét mutatta be sikerrel. Így például Brahms II. és III. szimfóniáját, Bruckner négy szimfóniáját és ő vezényelte Elgar I. szimfóniájának valamint az Enigma-variációknak a bemutatóját is, amely az első jelentős nemzetközi sikert és elismerést hozta a zeneszerzőnek.

Elgar népszerűsége a világháború idején csökkent Európában. Ennek egyik oka kétségtelenül a háború okozta nemzeti szembenállásban keresendő, a másik – legalább ilyen súlyú – ok, hogy az a karmester-generáció, amely Elgar műveit sikerre vitte, megöregedett és visszavonult a pályáról. A II. világháború után Yehudi Menuhin lesz, aki koncertjeivel és lemezfelvételeivel népszerűsíti a zeneszerző alkotásait. Menuhin 1932-ben találkozott az idős mesterrel és még abban az évben felvételt készített a hegedűverseny szólistájaként. A csellóverseny ismertsége és népszerűsége pedig a fiatalon elhunyt angol csellista, Jacquelin du Pré nevével forrt össze.

A csellóversenyt 1919-ben komponálta Elgar. Valójában ez a mű utolsó befejezett szerzeménye, mert 1920-tól – felesége halála után – már nem

komponált. Életének utolsó tizennégy évéből csak vázlatok és töredékek maradtak fenn.

A négy tételes versenymű első tételét (Adagio - Moderato) a szólóhangszer indítja. Bár a versenyművek hagyományosan zenekari bevezetővel kezdődnek, ez a megoldás sem egyedülálló. Figyelmet érdemel azonban az Elgar mű különös hangvételű Adagio bevezetője: a két akkord utáni hat ütemes ereszkedő dallam a Bach-szólószvitnek lassú tétéleinek feszültségét idézi. A dominánsra érkező dallamra egy felfelé ívelő, kromatikában végződő skálamenet válaszol, amely a hangnem II. fokára vezet. Ez a *fisz* hang lesz a tétel fő zenei anyagának kezdőhangja. A $\frac{9}{8}$ -os, balladai hangulatú, unisono vonósthéma egy három soros – két ütemes ereszkedő szekvenciából formálódó – dallamszerkezetet alkot.

A szólóhangszer megismétli, majd továbbfejleszti a témát. A melodikai és dinamikai fokozás egy két és fél oktávnyi – a cselló legmagasabb húrján megszólaló – skálafutammal éri el a formarész tetőpontját. Ez a futam a kis oktáv *h* hangjától a háromvonalas *e*-ig tart s ezzel a hegedű hangzástartományába szárnyal. Itt kell megemlíteni, hogy a tétel csellószólama szokatlanul magas: hangjainak több mint a fele az egy- vagy kétvonalas oktávban szólal meg, ennek ellenére egy pillanatra sem veszti el anyagszerűségét, „csellótónusát”.

A mozgalmasabb ritmikájú, *E-dúr*ba moduláló $\frac{12}{8}$ -os középrészt követően a $\frac{9}{8}$ -os zenei anyag visszatérése zárja a tételt és tonikai *e* záróhangjával átvezet a második, *G-dúr* (Lento - Allegro molto) tételbe.

A Lento bevezetővel induló tétel első tizenhat ütemnyi szakaszát a zeneszerző "Recitativo"-nak nevezte. A széles tempó- és dinamikai határok között vibráló zene már-már túlnő a recitativo keretein, inkább nevezhetnénk érzelem- és gondolatgazdag monológoknak. A tétel alapgondolata egy $\frac{4}{4}$ -es ütemű, négy tizenhatod-csoporton megszólaló, körülírásszerű jellegű (*mi-szó-miré-mi*) téma. Ez a kétarcú téma a tétel első szakaszában szabad, beszédszerű recitativóként jelenik meg, amit a pizzicato akkordok „gondolatjelei” tagolnak. A másik arca pedig egy pergő, virtuóz, életteli, perpetuum mobile karakter, amely a tétel egészét jellemzi.

A harmadik (Adagio) tétel lírai hangvételű, leginkább Schumann dallamformálását idézi. A *B-dúr*ban és $\frac{3}{8}$ -os ütemben megfogalmazott, szárnyaló, espressivo dallamíveket sem formai, sem ritmikai vagy harmóniai cezúra nem töri meg. Mindössze a szólóhangszer két ütemes „lélegzetvételnyi” szünete jelent pillanatnyi megnyugvást a szeptim- és oktávlelépésekben gazdag, szenvedélyes dallamfolyamatban. A tétel a hangnem V. fokú *F-dúr* akkordjával zárul, amelynek feloldását a következő tétel első hangja hozza meg.

A negyedik (Allegro) tétel nyolc ütemes induló jellegű téma bemutatásával kezdődik. Ezt egy mérsékelt tempójú „quasi Recitativo” követi, ami egyben a szólóhangszer kadenciája is. (A csellóversenynek nincs hagyományos értelemben vett, improvizatív kadenciája. Ugyanakkor az első, a második és a negyedik tétel lassú bevezető szakaszaiban a szólóhangszer szerepe a meghatározó.) A befejező tétel – a klasszikus hagyományoknak megfelelően – rondó. Ez a formai megoldás jó lehetőséget nyújt a korábbi tételek zenei gondolatainak felidézésére: a $2/4$ -es indulótéma variált ismétlődései között hallható a második tétel gyors, virtuóz hangvételére emlékeztető tizenhatos- mozgású zenei anyag. A harmadik tétel nemcsak hangulati és ritmikai vagy dallami utalásként jelenik meg a záró-tételben, hanem pontos ($3/8$ helyett $3/4$ -es ütemű) témaidézettel. Végül pedig – a coda előtt – ismét felhangzik az első tétel Adagio bevezető szakasza, mintegy keretbe foglalva a négy tétéles kompozíciót.

Elgar hegedűversenyét „Op. 61” elnevezéssel is szokták illetni, utalva ezzel a beethoveni örökség folytatására. Ugyanilyen folytatásnak tekinthető a csellóverseny is, a Schumann és Dvořák nevével fémjelzett romantikus hagyományok folytatásának.